

## SAMHÄLLE OPINION MASSMEDIA 1989 - METOD OCH GENOMFÖRANDE

*Martin Bennulf*

SOM 89 är den fjärde i en serie av årligen återkommande enkätstudier. I samband med de tidigare SOM-undersökningarna har särskilda metodredovisningar utarbetats (Reimer, 1987; Björkqvist, 1988; Björkqvist, 1989). I redovisningarna har olika aspekter av insamlade datas kvalitet behandlats. Likt de tidigare SOM-undersökningarna utgjordes 1989 års undersökning av en brevenkät. I detta kapitel behandlas metod och datas kvalitet i SOM 89.

### Population och urval

Urvalet för varje SOM-undersökning är ett obundet slumpmässigt urval (OSU) om 2 500 personer, med lika urvalssannolikhet för samtliga i populationen. Urvalet 1989 var baserat på hela befolkningen i åldersintervallet 15-75 år.

Urvalsprincipen och storleken på urvalet är densamma som för SOM 86. SOM 87 och SOM 88 däremot riktades enbart till svenska medborgare. De utländska medborgarna i SOM 86 och SOM 89 utgör endast en mindre andel. I 1989 års undersökning var 95 procent av urvalet svenska medborgare, 2 procent var medborgare i något annat nordiskt land och 3 procent var medborgare i länder utanför Norden. Samtliga SOM-undersökningar kan göras jämförbara genom att de utländska medborgarna exkluderas från analyserna. Avgränsningen när det gäller ålder är gemensam för samtliga SOM-undersökningar. Valet av åldersintervallet 15-75 år är vanligt förekommande inom samhällsvetenskaplig forskning.

## Frågeformuläret

Frågeformuläret till SOM 89 utarbetades av de olika projekten i samarbete med undersökningsledningen. Formuläret finns återgivet som bilaga 2 i denna skrift. Frågorna delades in i sex sammanhållna block.

FRÅGENUMMER	FRÅGEOMRÅDE
1-14	massmedier
15-24	politik och samhälle
25-30	energi, kärnkraft och miljö
31-36	Sveriges förhållanden till omvärlden
37-44	boende, kommunala förhållanden och fritid
50-65	bakgrundsuppgifter

Frågeblocken placerades efter principen att formuläret skulle inledas med ett tämligen allmänt frågeområde, vilket kom att bli massmedieanvändning. Därefter ökas svårighetsgraden med frågeområdena politik, energi, kärnkraft och miljö samt Sveriges förhållande till omvärlden. Mot slutet av formuläret återfanns på nytt enklare frågor om boende, kommunala förhållanden och fritid. Blocket om svarspersonernas egna förhållanden placerades sist. Avslutningsvis fanns dessutom plats för egna synpunkter på undersökningen.

Antalet frågor uppgick till 65. De flesta var uppdelade på delfrågor. Det totala antalet frågor att ta ställning till uppgick till 278. Fyra frågor (tidningsval, viktiga samhällsproblem, bildmodell och yrke) ställdes som öppna frågor. Övriga frågor hade fasta svarsalternativ.

## Undersökningsplan/genomförande

Frågeformulär, presentationsfolder, följbrev och svarskuvert skickades ut den 26:e oktober 1989. Dagen efter skickades ett vykort ut som påminde om enkäten och bad de som inte hade svarat att göra så. Startegin var att det första utskicket skulle komma fram på fredagen, och ett påminnelsevykort redan på måndagen. Fältarbetet genomfördes av IMU/Testologen.

Påminnelsebrev, samtliga innehållande frågeformulär, svarskuvert och en anmodan att sända in enkäten, skickades ut ytterligare 3 gånger. Detta gjordes den 8, 22 och den 29 november. Erfarenheter från tidigare SOM-studier har gjort oss övertygade om att utskick utan ett nytt frågeformulär är tämligen överksamma (se Björkqvist, 1989:4-10).

Telefonanmaningar till samtliga som ej svarat genomfördes mellan den 4 och 18 december. Den 9 januari startades en ny runda med telefonanmaningar. Denna gång riktades samtalen endast till sådana personer som i den första telefonrundan lovat att skicka in en enkät men som ännu inte gjort det. Telefonluren lades ned för sista gången den 22 januari vilket också markerar slutpunkten för våra ansträngningar att få in svar. De sista formulären kom dock in först i februari. De viktigaste hållpunkterna i fältarbetet i samband med SOM 89 återfinns i följande tablå (för de tidigare SOM-undersökningarna se Björkqvist, 1989:4).

#### FÄLTARBETET I SOM 89

26 Oktober	Fältarbetet startar - utskick av enkät och presentationsfolder
27 Oktober	Utskick av påminnelsevykort
8 november	Påminnelsebrev med enkät
22 november	Påminnelsebrev med enkät
29 november	Påminnelsebrev med enkät
4 december	Telefonpåminnelser startar
18 december	Telefonpåminnelser avbryts (samtliga icke svarande kontaktades)
9 januari	Telefonpåminnelser - till de som lovat svara men ännu inte gjort så startar
22 januari	Fältarbetet avbryts
8 februari	Den sista enkäten anländer

Fältarbetet i de tre första SOM-undersökningarna avviker något från varandra (se Björkqvist, 1989:4-10). Vi har försökt utnyttja de kunskaper som tidigare undersökningar givit oss. I SOM 87 introducerades en snabbpåminnelse - redan efter ett par dagar skickades ett vykort ut till hela urvalet. Snabbpåminnelsen blev en succé. Den visade sig påskynda inflödet av enkäter högst betydligt och har kommit för att stanna i SOM-undersökningarna. Och 1989 års påminnelse tycks även den ha varit lyckad. I och med att den skickades ut omedelbart efter första enkäten går det inte att särskilja någon särskild påminnelseeffekt, men inflödet av enkäter var mycket högt i början av fältarbetet. Dessutom använde vi bara utskick innehållande enkäter i SOM 89. För att kunna studera effekterna av respektive utskick redovisas, i tabell 1, inflödet av enkäter i SOM 89 dag för dag (för en jämförelse med SOM 86-88 se Björkqvist, 1989:9-10).

De första enkäterna kom in den 31:e oktober, och redan den 8 november hade 833 personer svarat. Mer än hälften av dem som kom att besvara enkäten hade således gjort det redan när fältarbetet pågått i endast två veckor. Strategin med ett tidigt påminnelsevykort fungerar bra - många personer besvarade enkäten på ett tidigt stadium. Men efter detta gick det trögare. Andelen enkäter som kom in dag för dag blev färre och färre. I samband med påminnelserna noteras ett tillfälligt ökat inflöde. Påminnelserna är verksamma, men ju längre undersökningen lider desto mindre effekt har de. Den första telefonpåminnelsen gav ett bra resultat - 13 procent av svaren inkom under den tid som dessa påminnelser pågick. I telefonomgång två kom det in en mindre andel svar; 3 procent av den totala svarsprocenten. Men dessa sista enkäter var viktiga - det var dessa som förde upp svarsprocenten till en nivå nära de tidigare SOM-undersökningarna.

Tabell 1. Inflödet av enkäter dag för dag i SOM 1989.

datum	antal enkäter	totalt antal enkäter	procent av tot. antal	datum	antal enkäter	totalt antal enkäter	procent av tot. antal
31 okt	55	55	3,5	11 dec	25	1448	1,6
1 nov	216	271	13,7	12 dec	22	1470	1,4
2 nov	241	512	15,3	13 dec	14	1484	0,9
3 nov	101	613	6,4	14 dec	3	1487	0,2
6 nov	88	701	5,6	18 dec	2	1489	0,1
7 nov	63	764	4,0	19 dec	7	1496	0,4
8 nov	69	833	4,4	20 dec	6	1502	0,4
9 nov	26	859	1,6	21 dec	3	1505	0,2
10 nov	44	903	2,8	22 dec	7	1512	0,4
13 nov	40	943	2,5	2 jan	12	1524	0,8
14 nov	57	1000	3,6	3 jan	2	1526	0,8
15 nov	65	1065	4,1	4 jan	1	1527	0,1
16 nov	32	1097	2,0	5 jan	2	1529	0,1
17 nov	17	1114	1,1	9 jan	1	1530	0,1
20 nov	24	1138	1,5	10 jan	1	1531	0,1
21 nov	13	1151	0,8	11 jan	1	1532	0,1
22 nov	16	1167	1,0	13 jan	1	1533	0,1
23 nov	14	1181	0,9	16 jan	9	1542	0,6
24 nov	9	1190	0,6	17 jan	5	1547	0,3
27 nov	33	1223	2,1	18 jan	6	1553	0,4
28 nov	14	1237	0,9	19 jan	1	1554	0,1
29 nov	21	1258	1,3	22 jan	3	1557	0,2
30 nov	23	1281	1,3	23 jan	3	1560	0,2
4 dec	45	1326	2,8	24 jan	5	1565	0,3
5 dec	10	1336	0,6	26 jan	3	1568	0,2
6 dec	32	1368	2,0	29 jan	2	1570	0,1
7 dec	22	1390	1,4	7 feb	6	1576	0,4
8 dec	33	1423	2,1	8 feb	2	1578	0,1

Anmärkning: Den totala procenten överstiger 100 (100,5) p g a avrundning.

## Svarsfrekvens och bortfall

Enkätundersökningar i Sverige brukar ha en svarsfrekvens mellan 65 och 75 procent. Andelarna varierar något beroende på typen av svarspersoner och geografiska områden (Ohlsson 1986).

Svarsfrekvensen i SOM 89 uppgår till 66 procent. I SOM 86 var svarsfrekvensen 68 procent, i SOM 87 noterades 70 procent medan den var 69 procent i SOM 88. I andra postenkätundersökningar genomförda vid Avdelningen för masskommunikation har svarsfrekvensen regelmässigt legat omkring 70 procent.

Tabell 2 Urval, bortfall och bortfallsorsak - SOM 89

SVARSFREKVENNS	SOM 89	
<u>Ursprungligt urval</u>	2 500	
<u>Bortdefinierade</u>	91	
varav		
sjukdom, institutionell vård, postretur och utlandsvistelse	78	
avliden, militärtjänst	2	
ej svensk talande	11	
<u>Nettourval</u>	2 409	
<u>Ej svar på grund av vägran att delta</u>	831	
<u>Svar</u>	1 578	<u>66%</u>

Från det ursprungliga urvalet om 2 500 personer har 91 personer definierats bort. Bland de bortdefinierade ingår sjuka, långvarigt bortresta samt ej spårade postreturer. Exakt samma grupper definierades bort i SOM 86-88. Men även icke svensktalande har definierats bort i SOM 89. Antalet bortdefinierade är något lägre, 91 istället för 99, om man jämför SOM 89 med SOM 88.

### Svarsfrekvens i grupper

Bortfallet i SOM 89 var alltså ganska stort, och det var något större än i de tidigare SOM-undersökningarna. Frågan är om bortfallet har skapat några skevheter i resultaten. Här finns möjligheter till kontroll. Om svarsandelen är likstor i olika grupper indikerar det att vår undersökning är representativ för hela befolkningen. I tabell 3 redovisas svarsandelen i olika grupper.

När det gäller kön framgår det att svarsfrekvensen är något högre bland kvinnor än bland män. Samma resultat gäller för SOM 87 och SOM 88. I SOM 86 var svarsandelen däremot högre bland männen. Huvudslutsatsen är dock att benägenheten att svara på våra enkäter är ganska likstor bland män och kvinnor.

Tabell 3 Svarsandelen i olika grupper för SOM-undersökningarna 1986-1989 (procent)

	SOM 86	SOM 87	SOM 88	SOM 89
<u>Kön</u>				
Män	66	68	65	65
Kvinnor	63	72	70	66
<u>Ålder</u>				
15-19	73	77	76	64
20-24	61	68	60	66
25-29	60	62	64	59
30-39	60	69	65	66
40-49	64	68	69	67
50-59	66	66	69	66
60-75	67	70	67	66
<u>Riksområde</u>				
Stockholm	53	66	59	61
Östra mellansverige	67	69	70	66
Småland med öarna	77	71	74	66
Sydsvrige	68	72	67	61
Västsvrige	62	74	66	60
Norra mellansverige	70	72	69	64
Mellersta Norrland	69	72	64	63
Övre Norrland	65	64	74	68

Svarsbenägenheten i olika åldersgrupper var ganska jämn i SOM 89. Den "sämsta" åldersgruppen var 25-29 år, i vilken svarsandelen var under 60 procent. Förutom denna grupp är dock samtliga grupper välrepresenterade. Åldersfördelningen i SOM-undersökningarna är också jämnare än i många andra enkätundersökningar (se t ex Severinsson, 1985). En förklaring till detta fenomen kan vara de många påminnelser som används i SOM-undersökningarna. Grupper som normalt svarar i mindre utsträckning förmå svara i större utsträckning efter ett antal påminnelser. I tabell 4 jämförs åldersfördelningen för svenska folket, SOM-undersökningarnas urval och bland de svarande.

Det visar sig att SOM 88 uppvisar de största likheterna med totalpopulationen när det gäller både urvalets representativitet samt i avseende på representativiteten bland de svarande. På det hela taget är samtliga SOM-undersökningar representativa för svenska folket när det gäller åldersfördelning.

**Tabell 4 Åldersgruppernas fördelning i SOM-undersökningarna 1986-1989 i jämförelse med Sverige totalt (procent)**

Ålder	SOM 86		SOM 87		SOM 88		SOM 89		Svenska folket
	urval	svar	urval	svar	urval	svar	urval	svar	
15-29	29	30	25	26	26	27	27	27	27
30-49	36	34	37	37	37	36	38	40	37
50-75	35	36	38	37	37	37	35	33	36
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal personer	2500	1668	2500	1672	2500	1645	2500	1578	--

Anmärkning: Uppgifterna om svenska folkets åldersfördelning är hämtade ifrån Statistisk årsbok 1986.

SOM 89 lyckades bäst i övre Norrland, Småland med öarna och i östra mellan Sverige. Ett överraskande resultat med SOM 89 var att stockholmsområdet inte utmärkte sig som ett område med särskilt låg svarsfrekvens, som varit fallet i de tidigare SOM-undersökningarna.

Sammantaget kännetecknas SOM 89 av en jämn fördelning av svar över riket. I Stockholmsområdet har SOM 89 erhållit en "ovanligt" stor andel svar. Däremot är SOM 89 svagt i de andra storstäderna Göteborg och Malmö.

När det gäller svarsfördelningen uppdelat efter medborgarskap var det svenskarna som svarade i störst utsträckning (67 procent svarande). Bland nordbor svarade 64 procent. Svarsandelen bland övriga utländska medborgare blev lägre - endast 46 procent.

## Internbortfall

Bortfall p g a överhoppade frågor är överlag mycket lågt i samtliga SOM-undersökningar. I de flesta fall ligger internbortfallet endast mellan en och fyra procent. Högst internbortfall i SOM 89 har fråga 36, 22 procent av de svarande hoppade över denna fråga om vilken inställning man tror att de svenska politiska partierna har till ett närmande till EG. Bland övriga politiska frågor är internbortfallet normalt lägre. Det var t ex 4 procent som inte svarade på frågan om egen placering på vänster-högerskalan. Likaså var det 4 procent som inte ville rangordna partier och partiledare på en ogillar/gillar-skala. På frågan om vilket parti man tyckte bäst om var internbortfallet



något högre - 10 procent. Men det är inget konstigt resultat. Under senare år har ju andelen svars personer som inte kan eller vill ange någon partisympati ökat i alla opinionsmätningar. Fråga 24, om förtroende för olika samhällsinstitutioner, och fråga 35, om konsekvenser av ett eventuellt svenskt EG-medlemskap, hade ett ganska högt interbortfall (8 respektive 9 procent).

Enkäten innehöll tre frågor där fasta svarsalternativ saknades. Också dessa frågor har fungerat mycket bra. Internbortfallet på fråga 16, där svarspersonerna ombads att nämna högst tre viktiga samhällsproblem blev endast 11 procent.

Orsakerna till att inte samtliga personer besvarar alla frågor kan variera. Det kan bland annat bero på att frågan är känslig, svår att besvara eller att man inte har någon uppfattning i frågan.

I SOM 86 hade frågor som innehöll många påståenden ett något högre interbortfall än frågor som kunde besvaras genom att endast sätta ett kryss i en ruta. Någon sådan tendens kan inte urskiljas i SOM 87-89. Internbortfallet på de längsta frågorna i SOM 89 är endast en procent. De frågor i SOM 89 som innehöll flest enskilda item, 10-13 stycken, uppvisar inte något högre interbortfall än övriga frågor.

Överlag har samtliga frågor fungerat tillfredställande. Sett till olika frågeområden har frågorna om massmedier samt frågorna om boende, kommunala frågor och fritidsintressen ett något lägre interbortfall än övriga frågeområden. I stora drag följer interbortfallet samma mönster som i tidigare SOM-undersökningar. De flesta intervju personer svarar på de flesta frågorna, men känsliga frågor och svåra politiska frågor riskerar att bli utan svar i något större utstäckning än övriga frågor.

Ett mått på enkätens svårhet ges av svarspersonerna själva. Sist i enkäten ställs frågan om "man tyckte det var några problem att fylla i enkäten" och i såfall vilka frågor som var svåra. Internbortfallet var stort på denna fråga (17 procent), hela 55 procent kryssade för alternativet "Jag tyckte inte det var några större problem att svara". Medan det var 28 procent som kryssade för att några frågor var svåra att besvara. En klar majoritet av svarspersonerna tyckte således inte att det var några problem med att besvara SOM 89.

## Förhållandet mellan de olika SOM-undersökningarna

Det finns några centrala skillnader mellan de olika undersökningarna. Det gäller framförallt urvalen, SOM 87 och SOM 88 riktades enbart till den svenska befolkning. Medan SOM 86 och SOM 89 riktades även till utländska medborgare boende i Sverige. En annan skillnad gäller också andelen svarande, dels totalt, dels i olika grupper. En tredje viktig skillnad mellan undersökningarna är svarshastigheten. Inströmningen av besvarade enkäter under de första insamlingsveckorna var avsevärt högre i SOM 87-89 än i SOM 86. Dessa faktorer är exempel på omständigheter som kan tänkas ha inverkat på svarsmönstren i undersökningarna.

I Tabell 6 görs därför en jämförelse av olika bakgrundsvariablernas fördelning mellan SOM-undersökningarna. Det kan konstateras att fördelningarna är i det närmaste identiska. I stora drag är SOM 89 mycket lik sina föregångare när det gäller fördelningen på olika bakgrundsuppgifter. Där jämförelser är möjliga överensstämmer resultaten mycket väl med hela svenska folkets fördelning.

Tabell 6 Jämförelse mellan bakgrundsvariabler i SOM 86-89 (procent)

Bakgrundsvariabler	SOM 86	SOM 87	SOM 88	SOM 89	samtliga svenskar
<u>Kön:</u>					
Män	51	49	47	48	49
Kvinnor	49	51	53	52	51
<u>Åldersgrupper:</u>					
15-29 år	30	26	27	26	27
30-49 år	34	37	36	39	37
50-75 år	36	37	37	35	36
<u>Arbetstid:</u>					
Heltid	76	74	74	76	76
Deltid	24	26	26	24	24
<u>Sektor:</u>					
Statlig	17	17	18	16	11
Kommunal	28	28	27	31	30
Privat	55	55	55	53	59
<u>Facklig tillhörighet:</u>					
LO-förbund	59	59	55	56	61
TCO-förbund	33	33	33	34	31
SACO/SR-förbund	8	8	12	10	8
<u>Förvärvsarbete:</u>					
Förvärvsarbete	63	63	63	64	
Har beredskapsarbete	1	1	1	0	
AMS-utbildning	1	1	1	1	
Arbetslös	2	2	2	1	
Ålderspensionär	14	15	14	15	
Förtidspensionär	5	4	5	4	
Hemarbetande	5	4	3	4	
Studerande	11	11	11	10	
Ej svar	2	3	2	2	

Stälvklassificerad yrkesgrupp:

Tjänsteman	24	28	28	25
Tjänsteman, arbetsledande	13	12	14	15
Tjänsteman, företagsledande	2	3	2	2
Arbetare	44	42	39	40
Arbetare, arbetsledande	6	5	6	7
Egenanställd arbetare	1	1	1	1
Jordbrukare, ingen anställd	3	3	3	3
Jordbrukare, anställda	0	0	1	0
Företagare, ingen anställd	3	3	4	3
Företagare, 1-9 anställda	3	3	2	3
Företagare, 10- anställda	1	1	0	1

Subjektiv klasstillhörighet:

Arbetarfamilj	52	46	48	45
Jordbrukarfamilj	4	4	5	5
Tjänstemannafamilj	25	29	27	29
Högre tjänstemannafamilj	10	11	11	11
Egen företagare	9	10	8	10

Hushållsinkomst:

- 60.000	9	10	5	6
61.000 - 90.000	12	10	8	6
91.000 - 120.000	16	15	14	11
121.000 - 150.000	13	13	12	12
151.000 - 180.000	13	11	11	10
181.000 - 210.000	14	14	12	10
211.000 - 240.000	9	9	11	11
241.000 - 270.000	5	7	10	12
271.000 -	9	11	18	22

Politiskt intresse:

Mycket intresserad	9	12	9	10
Ganska intresserad	38	41	41	41
Inte särskilt intresserad	44	40	41	42
Inte alls intresserad	10	7	8	7
ej svar	1	1	1	0

Anmärkning: Siffrorna under kolumnen "samtlig svenskar" avser 1984 på samtliga frågor utom för kön och ålder där siffrorna avser 1987. I SOM 86 ställdes frågan om fackförening som 'är' medlem; SOM 87-89 är frågan formulerad 'är/var' medlem.

SOM-undersökningarna har med sina fyra år blivit en tidsserie. Och vi kan konstatera att SOM-undersökningarna ger en förhållandevis god bild av svenska folket.

## LITTERATUR

- Björkqvist, K 1988 *Metodredovisning* i Holmberg, S.; Weibull, L., red., *SOM-undersökningen 1987*, SOM-rapport 2, Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen/ Avdelningen för masskommunikation.
- Björkqvist, K 1989 *SOM-undersökningen 1988. Metod frågeformulär kodbok*. SOM-rapport 3, Göteborgs universitet Statsvetenskapliga institutionen Avdelningen för masskommunikation.
- Ohlsson, A 1986 *Att svara eller inte svara det är frågan*. Forskningsrapport, Göteborgs universitet: Avdelningen för masskommunikation.
- Reimer, B 1987 *SOM-undersökningen 1986: uppläggning och utfall* i Holmberg, S.; Weibull, L., red., *SOM-undersökningen 1986. Genomförande deltagande huvudresultat*. SOM-rapport 1, Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen Avdelningen för masskommunikation.
- Severinsson, R 1985 *Tidningsläsning i Södermanland*, Arbetsrapport, Göteborgs universitet: Avdelningen för masskommunikation.
- Statistisk Årsbok 1986.*